

Malíř, Jiří

Vznik a vývoj lidové strany na Moravě do roku 1896

In: Malíř, Jiří. *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě : lidová strana na Moravě do roku 1909*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1985, pp. [13]-36

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122108>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VZNIK A VÝVOJ LIDOVÉ STRANY NA MORAVĚ DO ROKU 1896

I.

-
- A. Svobodomyslné opoziční hnutí na Moravě
v 60.—80. letech a příčiny jeho neúspěchů**
  - B. Založení lidové strany na Moravě a její situace
v prvních letech existence (do roku 1896)**
  - C. Cesta k volebnímu kompromisu s moravskou
národní stranou**

A. Svobodomyslné opoziční hnutí na Moravě v 60.—80. letech a příčiny jeho neúspěchů

Pro celkový vývoj moravské lidové strany byl podobně jako v případě národní strany svobodomyslné (mladočeské) v Čechách určující především vzestup, který byl umožněn podchycením opozičních nálad panujících mezi rolnictvem, městskou maloburžoazií a inteligencí. Tyto sociální vrstvy citlivě reagovaly na prohloubení sociálních a nacionálních rozporů, které s sebou přinášel přechod kapitalismu volné soutěže v imperialismus, a se svým silicím politickým radikalismem se stávaly vhodným objektem politického působení lidovců. Výchozí situace lidové strany se však od mladočechů lišila tím, že zatímco mladočeská strana se do čela české buržoazní politiky dostala po dlouholetém a samostatném vývoji a v souvislosti s opoziční protivládní vlnou už na přelomu 80. a 90. let,¹ lidová strana byla pod dojmem těchto politických posunů teprve založena (15. 2. 1891) a převahy v politickém táboře české buržoazie na Moravě se jí podařilo dosáhnout až v zemských volbách v roce 1896.

Příčiny opožděného mocenskopolitického nástupu moravské lidové strany se utvářely dávno před jejím konstituováním. Je třeba je hledat jak ve specifických hospodářských, sociálních a národnostních podmínkách formování české buržoazní politiky na Moravě, tak ve vnitřních poměrech opozičního politického hnutí na Moravě, ale také v působení faktorů české politiky ve Vídni. Aktivizující se liberální politický proud v Čechách i na Moravě politicky reprezentoval vzrůstající ambice v kapitalistickou buržoazii přerůstajícího českého měšťanstva. Jeho odlišné úspěchy odrážely rozdíly mezi postavením české buržoazie v Čechách a na Moravě, kde se podmínky procesu formování české buržoazie od Čech částečně lišily.

Přestože Morava patřila k průmyslově nejvyspělejším zemím habsburské monarchie, nedosahovala tak vysokého stupně průmyslového rozvoje jako Čechy. Navíc zde hospodářská síla české podnikatelské složky byla v poměru k německé mnohem slabší, než byla síla české buržoazie

¹ Srov. práce T. Vojtěcha v seznamu literatury.

v Čechách, i když podíl českého obyvatelstva na Moravě byl pro ni příznivější než v Čechách. Česká buržoazie na Moravě se v konkurenčním zápase s německou buržoazií mohla opřít jen o nepatrné pozice v potravinářském průmyslu a strojírenství, zatímco německý kapitál ovládal drtivou většinu hospodářského potenciálu země.² Jednoznačná ekonomická převaha německé buržoazie na Moravě se odrážela i ve sféře mocenskopolitické. Klíčová místa v zemské správě i samosprávě — v zemském výboru, na zemském sněmu, v obchodních a živnostenských komorách i v obecních zastupitelstvech většiny měst — drželi ještě na počátku devadesátých let spolu s aristokracií představitelé německé buržoazie, zatímco česká buržoazie se musela spokojit jen s minimálními pozicemi.³

Ekonomická a mocenská slabost české buržoazie a politická převaha německé buržoazie podvazovaly rozvoj politické struktury české společnosti na Moravě. Sociální diferenciacce sice i na Moravě postoupila už před poslední třetinou 19. století tak daleko, že dělnictvo nastoupilo samostatný politický vývoj, celkové politické členění ostatních společenských vrstev však zůstávalo nerozvinuté. České buržoazní politice na Moravě se tak až do roku 1891 — a v mnohém ohledu i déle — vcelku dařilo zachovávat „národní jednotu“. Vnější výrazem této „národní jednoty“ byla existence jediné (pomineme-li internacionální sociální demokracii) české politické strany — moravské strany národní. Jednota politického tábora české buržoazie ovšem ani zdaleka neznamenalala názorovou ani zájmovou jednotu. Při celkové slabosti české buržoazie se na formování české buržoazní politiky na Moravě významně podíleli jednak političtí exponenti katolického klerikalismu, jednak představitelé rolnického hnutí.

Značná váha klerikálních politických sil se stala jedním z důležitých faktorů, které specifikovaly politický vývoj Moravy. Byla založena na silných hospodářských pozicích katolické církve, které zůstávaly v podstatě nedotčeny i v podmínkách rozvíjejícího se kapitalismu.⁴ Tradiční mocenský a politický vliv církevní hierarchie na Moravě se odrážel jak

² Akciový kapitál české buržoazie na Moravě byl ještě na konci 19. století více jak 7,5-krát menší než české buržoazie v Čechách a asi 18-krát menší než německé buržoazie na Moravě. Srov. J. Vytiska, *K některým otázkám rozvoje průmyslu na Moravě a ve Slezsku v letech 1890—1913*. In: *K dějinám dělnického hnutí II*, s. 80—106. Ani v cukrovarnictví, které bylo typickým průmyslovým odvětvím české buržoazie, nepřipadaly na českou buržoazii na Moravě, zvláště v počátcích jejího rozvoje, podstatnější pozice. Srov. J. Janák, *Počátky podnikatelské aktivity české buržoazie na Moravě*. ČMM 97, 1978, s. 291—332; E. Albert, *Ekonomika moravského zemědělství v druhé polovině 19. století I—II*. Praha 1970, s. 66—73, 243—253; *Přehled II/1*, s. 487—543.

³ Čeští občanští poslanci např. až do voleb v roce 1906 tvořili jen asi třetinu stoletenného zemského sněmu na Moravě.

⁴ Např. výnos olomouckého arcibiskupství činil v r. 1892 0,5 mil. zlatých ročně oproti 100 000 zl. pražského arcibiskupství (Z. Tobolka, *J. Kaizl III/1*, s. 205); srov. též: *Církev v našich dějinách*. Praha 1960, s. 9—21; E. Albert, *c. d. I.*, s. 57.

v převaze konzervativních sil v politickém táboře české buržoazie, tak v úloze, kterou politický klerikalismus hrál v národnostním zápase. Klerikální politický proud svým odporem proti centralistickým snahám německých liberálů vyhovoval záměrům českého národně politického hnutí, na druhé straně však svým převážně národnostně indiferentním a celkově konzervativním politickým usilováním vytvářel značné překážky rozvoji pokrokovějších ideových a politických směrů.

Druhořadá postavení tvořící se české buržoazie na Moravě vedlo také k tomu, že vznik a vývoj české buržoazní politiky byl úzce spjat s rolnickým hnutím, které na Moravě nabývalo o to většího významu, že venkovské obyvatelstvo tvořilo ještě ve větší míře, než tomu bylo v Čechách, zázemí českého národního hnutí. Důležitou roli přitom hrála skutečnost, že politické hnutí rolnictva se mohlo opírat nejen o hospodářské pozice v zemědělské výrobě, ale postupně i v nezemědělském kapitalistickém podnikání. Při praktické neexistenci českého průmyslu měly na Moravě počátky českého kapitalistického podnikání do značné míry povahu prerůstání hospodářského podnikání velkého a středního rolnictva z oblasti čistě zemědělské i do oblasti nezemědělské výroby, jakou byla sféra potravinářského průmyslu nebo peněžnictví. Účast rolnictva na kapitalistickém akciovém podnikání — v cukrovarech, pivovarech, sladovnách, rolnických záložnách — se stala jedním ze základních zdrojů vytváření českého kapitálu na Moravě. Politická aktivizace rolnictva tak byla nejsilnější v těch oblastech, kde kapitalizace zemědělství a průmyslové zpracování zemědělských produktů postoupilo nejdále.⁵

Pro rozvoj opozičního liberálního proudu na Moravě byl důležitý nejen fakt, že separátní tendence rolnického hnutí byly až do 80. let poměrně nevýrazné, ale zejména skutečnost, že mezi vznikajícím svobodomyšlným a rolnickým opozičním hnutím, které navíc neslo četné zpátečnické rysy, existovaly až do konce 80. let jen minimální kontakty.⁶ Protikonzervativní politický směr na Moravě na rozdíl od mladočechů v Čechách nedovedl podchytit vlnu opozičních nálad v rolnictvu, jeho vliv v české buržoazní politice na Moravě tak zůstal až do konce 80. let značně omezen, přestože stopy prvního vystoupení svobodomyšlně orientované opozice lze nalézt už v 60. letech 19. století.

Tehdy se skupina politiků a žurnalistů vedená V. Foustkou a soustředěná kolem satirického časopisu Vosa (patřili sem zejména F. J. Kubíček, M. B. Kříž a F. V. Průdek) začala s oficiálním vedením moravské národní strany rozcházet podobně jako mladočeši v Čechách pro rozdílné

---

⁵ F. Kraváček, *Nástin organizační a podnikatelské činnosti českého rolnictva na střední Moravě ve 2. polovině 19. století*. In: *Z historie vesnice střední Moravy*. Praha 1976, s. 5—58; A. Verbík, *Počátky zemědělských spolků na Moravě*. ČMM 89, 1970, s. 226—252.

⁶ F. Obrtel, *Moravští sedláci*, s. 269—272; P. Pospěch, *Založení agrární strany na Moravě*, ČMM 100, 1981, s. 255—271.

názory na polské povstání v roce 1863, brzy také kritikou nedostatečné činnosti vedení národní strany a silících klerikálních rysů jeho politiky a také vlastní agilností při pokusech a organizování řemeslnictva i dělnictva. Touto činností však zdaleka nenabourala relativní jednotu moravské národní strany. Pokus o vydávání samostatného opozičního listu Svatoopluk v roce 1868 zůstal bezvýsledný stejně jako náznak separátního postupu opozice při zemských volbách v roce 1867. Opozičníkům se pouze podařilo na čas — dokud nebyli postiženi tvrdými protiopatřeními vedení strany — ovlivnit psaní Moravské orlice.⁷

Slabost mladočechům blízkých politických sil na Moravě zvláště markantně vystoupila na povrch v 70. letech. Kdežto v Čechách v té době už došlo k ustavení opoziční národní strany svobodomyšlné (1874), na Moravě se nově zformovaná protistaročeská opoziční skupina, tvořená zejména mladými advokáty W. Kusým, B. Hoppem, B. Janků a J. Tučkem a soustředěná kolem listu Občan, po neúspěšných pokusech o ovládnutí nově zakládaných neklerikálních spolků národní strany spokojila s kompromisním řešením svého vztahu k vedení strany, které spočívalo na jedné straně v přechodu moravské národní strany k aktivní politice (opuštění taktiky pasivní rezistence v zákonodárných sborech) a v izolování klerikálního křídla, na straně druhé v podřízení vůdců opozice vedení strany.⁸

Ani v 80. letech, kdy prohloubení kapitalistických výrobních vztahů po rozsáhlé hospodářské krizi 70. let a za následující vleklé agrární krize výrazně vyostřilo kapitalistické třídní rozpory v českém národě, nepokročila separace liberálního politického směru na Moravě tak daleko, aby se politicky a organizačně vymanil ze stranického rámce moravské národní strany. Ve svobodomyšlném politickém hnutí se však přesto v polovině 80. let objevily nové rysy. Protistaročeská opozice se začala od v podstatě honorační politiky národní strany i od neujasněného, spíše filantropického postoje k sociální problematice, kterým se vyznačovalo opoziční hnutí z 60. a 70. let, výrazně odlišovat pokusy o samostatný postup a hledáním opory v širších vrstvách obyvatelstva, včetně dělnictva. Představitelé svobodomyšlného opozičního hnutí přitom využívali skutečnosti, že podpora konzervativní Taaffovy vlády českou politickou

---

⁷ J. Janák, *K předhistorii vzniku mladočeského směru v táboru moravské buržoazie*. SPFFBU C 9, 1962, s. 109—126; t ý ž, *Ke vzniku politického programu moravské buržoazie v šedesátých letech 19. století*. SPFFBU C 11, 1964, s. 147—156; K. Adámek, *Z mých styků s Moravany*. Brno 1910, s. 16—19; K. Tomeš, *Vilém Foustka*. Brno 1932.

⁸ J. Janák, *Vznik prvních politických organizací moravské buržoazie počátkem 70. let 19. století*. SMM 80, 1961, s. 204—226; t ý ž, *Odpor proti osnově o přímých volbách do říšské rady a počátky moravské aktivní politiky*. SMM 85, 1966, s. 55—79; J. Kolečka, *České národně politické hnutí na Moravě v letech 1848—1874*. In: *Brno v minulosti a dnes 2*. Brno 1960, s. 201—371. V Občanu zahájil svou publicistickou činnost pozdější redaktor Národních listů J. Anýž a vůdčí osobnost lidové strany V. Šílený (SOAB, G 68, k. 62).

reprezentací přinesla splnění jen dílčích nacionálních požadavků, ale nikoliv řešení zásadních postulátů české buržoazní politiky ani palčivých sociálních problémů. Příklon vedení české buržoazní politiky k pravicejší politické orientaci v 80. letech tak vyvolával opozici nejen liberálních politických sil, ale také širších vrstev společnosti. Jejich nespokojenost vyrůstala z kontrastu mezi hubenými výsledky staročeské politiky ve Vídni a zanedbáváním složitého komplexu sociálních a nacionálních otázek, které nastoloval přechod k monopolnímu kapitalismu.

Nové vzepětí opozičního hnutí na Moravě v 80. letech 19. století bylo spojeno s činností A. Stránského. Stránský do veřejného života na Moravě přinášel modernější styl politické práce, lépe odpovídající změněné společenskotřídní situaci, který spočíval ve zvýšeném zájmu o získání širšího sociálního zázemí pro opoziční protikonzervativní politiku, a to jak v dělnictvu, tak maloburžoazii. A. Stránský jako advokát obhajoval perzekvované dělníky, aktivně vystupoval na dělnických schůzích a kritizoval národní i sociální politiku moravských staročechů. Pokoušel se tak už v polovině 80. let vybudovat na Moravě protistaročeské opoziční seskupení. I když motivace zvýšeného zájmu o živnostnictvo a dělnictvo plynula především z úsilí politicky si tyto vrstvy podrždit, opoziční hnutí na Moravě tím získalo na dynamičnosti a průraznosti, začalo intenzivněji prosazovat postoje charakteristické pro mladočechy a vytvářelo si tak předpoklady pro nezávislejší postup.⁹

Masovější formy politického působení, o něž se vznikající opoziční politický směr na Moravě pokoušel, nepřinesly očekávané úspěchy. Živnostnictvo odrazovala od opoziční skupiny Stránského její v podstatě liberální orientace i vlastní názorová nejasněnost a nestálost, dělnictvo přes rozkol ve vlastních řadách dostalo založením Rovnosti a brněnským sjezdem v roce 1885 signál k obnovení revoluční a třídní jednoty socialistického dělnického hnutí. Protože vzrůstající opoziční hnutí rolnictva, které se v této době formovalo kolem Selského spolku v Olomouci a Selských listů, zůstávalo zatím pro své stavovské zaměření a hlavně pro malý vliv liberálního opozičního proudu na mimobrněnské prostředí rovněž mimo jeho politický dosah, neposílila liberální politická frakce na Moravě v 80. letech 19. století ve větší míře vlastní řady a i nadále ve svém jádru setrvala v rámci národní strany na Moravě.

Na této situaci nezměnila nic ani druhá polovina 80. let, kdy se Strán-

---

⁹ J. Pernes, *Mladočeské hnutí v Brně v letech 1884—1885*. ČMM 95, 1976, s. 235—244; též, *Česká buržoazie a dělnické hnutí na Moravě v 80. letech 19. století*. ČMM 99, 1980, s. 19—39. O působení A. Stránského není dosud soustavnější práce, jen občasné zmínky: *JUDr. Ad. Stránský*. In: Kalendář Lidových novin na přestupný rok 1904. Brno 1903; J. Hybeš, *Výbor z článků a projevů*. Praha 1946, s. 98; A. Heinrich, *Dr. Ad. Stránský, ministr obchodu*. In: *Dvě stě let gymnasia v Německém Brodě. Německý Brod 1932*, s. 231—232. A. Heinrich se zmiňuje o tom, že na Moravě se A. Stránský usadil dokonce na pokyn samotného J. Grégra. Srov. též pozn. 72 v II. kapitole.

ského opoziční skupině na čas podařilo získat vlivnější pozice přímo ve spolcích a korporacích moravské národní strany. Přestože se opozice otevřeně nehlásila k mladočešství, narážela na jednoznačný odpor vůdčích kruhů národní strany, protože se svou politickoorganizátorskou činností v širší veřejnosti vymykala politické praxi staročeských předáků omezené pouze na úzký okruh stoupců. Za přičinění vůdčích činitelů strany nebyli už proto A. Stránský ani J. Tuček v roce 1887 voleni do výboru Českého politického spolku v Brně; ostatní opozičníci byli okolnostmi nuceni slevit ze svých opozičních protistaročeských postojů a ve větší míře respektovat jeho konzervativní politickou linii.¹⁰

V důsledku sociálněekonomických a národnostních podmínek politického života Moravy zůstávala tedy moravská národní strana ještě na konci 80. let jedinou českou buržoazní politickou stranou na Moravě, i když ve skutečnosti byla svazkem různých politicky činných skupin české národní společnosti. Na rozdíl od národní strany v Čechách, která až do založení národní strany svobodomyšlné v roce 1874 soustřeďovala ve svých řadách velmi silné křídlo liberálnědemokratické (mladočeské), národní strana na Moravě byla mnohem více pod vlivem klerikálního křídla, silné pozice v ní zaujímalí představitelé rolnického hnutí, zatímco liberálnější frakce v ní hrály jen velmi malou a omezenou úlohu.¹¹ Převaha klerikálního konzervatismu moravské národní strany přitom nepřamenila jen z přímého podílu katolického duchovenstva na její činnosti, ale také z jejího úzkého sepětí s moravskou konzervativní aristokracií, která sama byla velmi aktivním nositelem politického klerikalismu a výrazně v tomto směru působila na národní stranu.¹²

Za situace, kdy se formující česká buržoazie na Moravě mohla opřít jen o zlomek ekonomické síly země a kdy její politika ve velké míře podléhala klerikálnímu konzervatismu, nemohly být ani vnitřní dispozice liberálního politického směru na Moravě na takové výši, aby umožňovaly vážnější rozmach opozičního hnutí. Sociální základna protikonzervativní opozice na Moravě zůstávala v 60. a 70. letech, ale také v 80. letech omezena jen na úzký okruh opoziční inteligence, a to převážně inteligence brněnské. Pokusy o podchycení opozičního ruchu v ostatních vrstvách českého národa byly až do konce 80. let bezúspěšné. Bez zduaru ovšem zůstala také snaha o vytvoření pevnější organizační báze

¹⁰ Ke střetnutí opozice s vedením strany došlo po schůzích brněnského Českého politického spolku 26. 9. 1886 v Brně a 30. 5. 1887 v Moravském Krumlově. A. Stránský byl pro formulování odlišného postoje k vyloučení čtyř mladočeských poslanců z Českého klubu obviněn ze zanášení sporů z Čech na Moravu. Opozice potom kromě Českého politického spolku ztratila pozice i v Českém čtenářském spolku a v Družstvu Národního divadla v Brně.

¹¹ Srov. J. K o l e j k a, c. d., s. 331, 336; *Korrespondence a zápisky Jana Helcelety*. Vydal J. K a b e l í k. Brno 1910, s. 423—426.

¹² Ne náhodou při separaci klerikálního politického hnutí v 90. letech sehráli velkou úlohu právě konzervativní aristokraté (hr. Seilern, hr. Serenyi, hr. Belcredi), kteří také měli hlavní slovo ve vydavatelském družstvu Hlasu.

svobodomyslných sil, neboť pozice představitelů liberálního opozičního směru v nově zakládaných neklerikálních spolcích v 70. letech stejně jako vliv Stránského skupiny v Českém politickém a Českém čtenářském spolku v Brně ve druhé polovině 80. let byly jen dočasné. Ještě větším handicapem zůstával až do vzniku Moravských listů v roce 1889 nedostatek vhodného opozičního tiskového orgánu, protože jak Vosa v 60. a Občan v 70. letech, tak Národní noviny v 80. letech tuto funkci mohly plnit jen nedokonale a nedostatečně.

Kromě organizačních nedostatků chyběla protikonzervativnímu hnutí na Moravě také vůdčí osobnost, která by dovedla kolem sebe soustředit všechny opoziční síly. Opoziční vystoupení Foustkovy skupiny v 60. letech, podobně jako skupiny W. Kusého v 70. letech byla příliš jednorázová a epizodická a jejich vůdcové příliš svázáni autoritou vůdců národní strany, než aby formujícímu se liberálnímu politickému směru na Moravě mohli dodat potřebnou kontinuitu, která by ho vnitřně stmelovala a poskytovala mu pevnější programová východiska. Teprve příchod A. Stránského na Moravu a jím založené Moravské listy přinesly v tomto ohledu určitý obrat. Do té doby politické projevy protistaročeské opozice neměly charakter otevřeného přihlášení se k mladočešství, ale zůstávaly na úrovni kritiky některých jevů v moravské národní straně. Vzhledem k celkovému rozložení hospodářských, sociálních a národnostních sil na Moravě nepřekračovala tato kritika rámec loajálního postoje k národní straně.

Hlavním cílem liberálně orientované opozice v prvních desetiletích jejího vývoje bylo především vymanění moravské národní strany z vlivu politického klerikalismu. Aktivizace a směřování liberální frakce v národní straně, ale také setrvávání v jejích řadách byly do značné míry určovány právě agilností klerikálního politického proudu. Tento postoj opozice se zřetelně projevil při zakládání nových politických spolků národní strany v první polovině 70. let, při němž zvýšená aktivita protikonzervativních sil nevycházela ani tak ze záměru posílit vlastní separátní postup, jako právě ze snahy čelit mohutnějícímu vlivu četných katolických politických jednot.¹³ Postoj ke klerikalismu se tak stal rozhodujícím dělítkem mezi svobodomyslným křídlem národní strany a jejím vedením. Přesto však růst váhy klerikálů v národní straně nevedl jednoznačně k vyhraněnějšímu postupu protistaročeské opozice. Bylo tomu tak proto, že vůdčí kruhy národní strany často musely vzhledem k odlišné situaci české společnosti na Moravě na některé dobové otázky reagovat na rozdíl od staročechů v Čechách způsobem přijatelným pro svobodomyslnou frakci.

---

¹³ Na Moravě k 31. 12. 1872 existovalo už 36 katolicko-politických jednot, kdežto neklerikálních politických spolků české buržoazie bylo v této době jen 5 (J. Radimský, *Nejstarší spolky na Moravě s přihlédnutím ke spolkům dělnickým*. ČMM 73, 1954, s. 114).

Ukázalo se to nejen v poměru k narůstajícímu zápasu mezi mladočechy a staročechy v Čechách, k němuž národní strana na Moravě zpočátku zaujímal rezervované a nezájímavé stanovisko, ale zejména v souvislosti se zásadní otázkou opuštění taktiky pasivní rezistence na zemském sněmu i v říšské radě. Přerušením pasivní rezistence na zemském sněmu (26. 11. 1873) i v říšské radě (21. 1. 1874) brala vítř z plachet svobodomyšlné opozici na Moravě, která do té doby stála v čele jak agitace pro obeslání zemského i říšského zastupitelského orgánu, tak petičního hnutí proti přijetí reformy zemského volebního řádu a kampaně proti osnově zákona o přímých volbách do říšské rady.¹⁴ Pod dojmem nastoupení aktivní politiky se opozičníci ve své většině podřídili vedení strany a ustoupili od samostatných kandidatur ve volbách.

Formování opoziční liberální politické strany na Moravě bylo tedy až do 80. let 19. století podvázáno v první řadě slabými hospodářskými a mocenskými pozicemi vznikající české buržoazie na Moravě. V politické sféře se tato skutečnost promítala jak do přetrvávání vnější „jednoty“ české buržoazní politiky na Moravě, tak do výraznějšího vlivu konzervativních politických sil, zatímco politické skupiny hájící liberálnější politický kurs zůstávaly slabé, omezeny pouze na část opoziční inteligence, která nedovedla ani v 80. letech najít cestu ke sblížení s opozičním hnutím v ostatních vrstvách českého národa. Cíle liberálního opozičního hnutí za této situace zůstávaly skromné, omezovaly se prakticky na boj proti klerikálnímu křídlu české buržoazní politiky a zápas o prosazení aktivnější politické taktiky národní strany. Z obav, aby případný rozchod s národní stranou nevedl k posílení klerikálního politického proudu na Moravě, se postup opozice vyznačoval nedůsledností a kompromisy a dlouho nesměřoval k osamostatnění opozičního hnutí, ale pouze ke snaze o reformování národní strany „zevnitř“.

B. Založení lidové strany na Moravě a její situace v prvních letech existence (do roku 1893)

Na přelomu 80. a 90. let osamostatňovací proces opozice postoupil natolik, že došlo k založení samostatné opoziční lidové strany na Moravě. Předpokladem tohoto vývoje se stalo jednak vytvoření nezávislejší základny svobodomyšlné opozice v podobě Moravských listů, jednak předvolební aktivizace opozičních skupin rolnictva a maloburžoazie, vy-

---

¹⁴ Zatímco národní strana v Čechách v polovině 70. let ještě návrhy na přechod k aktivní politice jednoznačně odmítala, vedení národní strany na Moravě se v postojích k této otázce blížilo ke stanoviskům mladočechů. Srov. Z. Nejedlý, T. G. Masaryk, Praha 1950, 2. vyd., s. 158–177; J. Janák, *Odpor proti osnově o přímých volbách do říšské rady a počátky moravské aktivní politiky*, SMM 85, 1966, s. 55–79.

volaná všeobecnou nespokojeností s dosavadním vedením české buržoazní politiky, a jejich vzájemné sblížení s frakcí Moravských listů. Důležitou úlohu v separatistickém směřování opozice sehrál příklad Čech, kde právě v této době došlo k mocenskému nástupu mladočechů.

Na Moravě však dlouho nešlo o otevřený rozchod s národní stranou, ale o zvýšený nátlak opozičních složek na staročeské vedení, který měl vést k prosazení nového kursu ve straně a k izolaci klerikálních politických sil hrozících při samostatném postupu opozice zcela ovládnout národní stranu. Tomuto směřování opozice se nevymykal ani relativně nezávislý postup A. Stránského, který na konci 80. let opustil všechny spolky a korporace národní strany a vybudováním vlastní advokátní kanceláře upevnil svou existenční i politickou nezávislost, takže dne 14. 9. 1889 mohl začít vydávat vlastní opoziční Moravské listy, které se poté staly hlavním mluvčím svobodomyšlného opozičního hnutí na Moravě.¹⁵

Kolem nového listu se soustředily radikálněji a nacionálněji laděné skupiny české inteligence a maloburžoazie, které byly zklamány neúspěchy dosavadní české politiky a které hledaly nové účinnější prostředky politického působení včetně využití opozičních hnutí jiných skupin obyvatelstva. Moravské listy se proto agitačně obrátily přímo k opozičním lidovým masám na Moravě. Do značné míry tak navázaly na úsilí o získání podpory „nižších“ vrstev obyvatelstva, které Stránský rozvíjel už v první polovině 80. let. Tentokrát však Stránského Moravské listy pod dojmem hainfeldského sjezdu sociální demokracie nevěnovaly pozornost ani tak dělnickému hnutí jako spíše snaze o sblížení s rolnickým proudem opozičního hnutí na Moravě, který představoval pro svobodomyšlnou opozici potenciálně nejsilnějšího spojence v zápase se staročeským vedením národní strany, i když samozřejmě ani později nerezignovaly na možnost ovlivnit a získat pro svou politiku a záměry také příslušníky dělnické třídy.

Stránského opoziční frakce hledala cestu také k dalším opozičním skupinám, zejména k lidem stojícím kolem kroměřížského listu Velehrad, kteří podobně jako Selský spolek stáli v opozici proti vedení národní strany i jejímu klerikálnímu křídlu, narážela ale přitom podobně jako u rolnické opozice na odlišná východiska a cíle jejich opozičních postojů.

Opozičnost rolnického hnutí, která v 80. letech vlivem agrární krize značně zintenzívněla, vycházela z hájení stavovsky omezených hospodářských zájmů zámožného rolnictva. Rolničtí poslanci zůstávali vedení moravské národní strany věrni, nezabránili ale činnosti silné neposlanecké protistaročeské opozice soustředěné kolem J. R. Demla a olo-

---

¹⁵ J. Pernes, *Moravské listy 1889—1893*. Časopis Moravského muzea 64, 1979, s. 95—106.

mouckého listu Pozor, která od počátku 80. let útočila na vedení národní strany, zdůrazňujíc hospodářské, ale i politické požadavky rolnictva. Založením Českomoravského spolku rolnického pro Moravu (22. 9. 1883) tyto tendence v rolnickém hnutí ještě zesílily. Zemských voleb v roce 1884 se Selský spolek (jak byla organizace rolnictva nazývána) účastnil s devíti samostatnými kandidáty, z nichž dva byli také úspěšní.¹⁶

I když v letech 1886—1887 došlo k přechodnému sblížení Selského spolku s představiteli národní strany, protistaročeská opozičnost rolnického hnutí narůstala a díky vlastnímu tiskovému orgánu, Selským listům, získávala stále větší váhu. V tomto ohledu se rolnické hnutí stávalo důležitým možným spojencem Stránského opoziční skupiny, jejich vzájemnému sblížení však bránilo silně stavovské a konzervativní nazírání politických problémů rolnickou opozicí, ačkoliv vytlačení původních inspirátorů a vůdců rolnického hnutí R. J. Demla, J. Vrby a poslance L. Kubaly z vedení Selského spolku a nástupem J. Vychodila a redaktora J. J. Tvrdíka do jeho čela konzervativně klerikální rysy rolnického hnutí ustoupily do pozadí. Rolnické předáky myšlenky součinnosti s jinými opozičními proudy, především se skupinou inteligence a maloburžoazie soustředěné kolem kroměřížského listu Velehrad, naklonilo teprve rozpuštění Selského spolku úředním zásahem těsně před zemskými volbami (1. 2. 1890).

Ideově politické zaměření Velehradu představovalo svéráznou formu dobových slovanofilských tendencí v české buržoazní politice značně poznamenanou konzervativním staromilstvím a akcentovaným cyrilometodějstvím.¹⁷ K Velehradu se hlásili lidé, kteří, jak Velehrad sám programově zdůrazňoval, „přinéstí chtějí k platnosti historické ideje Slovanstva a hledají oporu pro užší kmenové snahy národní v duševním, mravním a kulturním sblížení Slovanstva“.¹⁸ Program Velehradu, kladoucí důraz na čistotu „původní národní kultury“ a žádající návrat k velkomoravské tradici a starým slovanským náboženským řádům, který by svým konzervativním duchem mnohem lépe odpovídal staročechům, se naopak stal východiskem ostře protistaročeského postupu. Vypjatému staromilskému slovanství, jež bylo primárním kritériem postojů Velehradu k jiným politickým a názorovým směrům, totiž mnohem lépe vyhovoval mladočeský radikalismus než indiferentnost staročechů, i když Velehrad i v mladočeských projevech slovanství nacházel dost příležitostí ke kritice. Konzervativní stanoviska Velehradu sice bránila jeho spolupráci se skupinou Moravských listů a vedla spíše ke sblížení s rol-

¹⁶ K. Zapletal na Uherskohradištsku a F. Srbecký na Valašsku. Opozičně vystupoval Selský spolek také v říšských volbách 1885, kdy proti rolnickému předáku J. Skopalíkovi kandidoval svého předsedu J. Vychodila. F. O b r t e l, *Moravští sedláci*, s. 275—280.

¹⁷ J. Pernes, *Časopis Velehrad v Kroměříži a svobodomyšlné hnutí na Moravě v letech 1889—1890*. In: *Studie Muzea Kroměřížska '79*. Kroměříž 1979, 70—75.

¹⁸ *Věci moravské*. VH 2, 3. 6. 1890, s. 1.

nickou opozicí, celková programová nejasnost, vliv státoprávních hesel a hlavně malý politický vliv byly naopak příčinami, které umožnily překlenutí vzájemných rozporů. V rozhodujícím období opozičního hnutí na Moravě na přelomu 80. a 90. let se tak Velehrad v čele s redaktorem A. Kusákem a F. Barvičem stal prostředníkem mezi Stránského skupinou v Brně a Selským spolkem v Olomouci.

Vedle značných názorových rozdílů, které až do zemských voleb v roce 1890 bránily těsnějšímu semknutí tří hlavních protistaročeských opozičních seskupení na Moravě, působil na opožděné a váhavé formování lidové strany také rozporuplný dopad probíhajícího zápasu národní strany svobodomyslné v Čechách o hegemonii v politickém táboře české buržoazie. Úspěchy mladočechů v zemských volbách v Čechách v roce 1889 a ve volbách do říšské rady v roce 1891 vznikla pro utváření politických poměrů na Moravě nová situace, která však nepůsobila jednoznačně ve prospěch formující se lidové strany. Národní strana svobodomyslná hledala stejně před volbami do říšské rady jako i po svém volebním vítězství spojence pro posílení svých pozic, a to i na Moravě. Vzhledem ke slabosti svobodomyslného opozičního hnutí na Moravě ani zdaleka nepočítala jenom s ním, ale pro svou politickou linii v říšské radě se snažila získat také moravské staročechy i Selský spolek.¹⁹ Z těchto 'důvodů' výkonný výbor národní strany svobodomyslné na jaře 1890 odmítl žádost A. Stránského o politickou a finanční podporu Moravských listů a naznačil tak nedůvěru Stránského opoziční frakci.²⁰

Zájmy mladočeské politiky ve Vídni posouvaly vzájemný poměr národní strany svobodomyslné, národní strany na Moravě a její liberální frakce do specifických poloh. Ohledy na záměry a zájmy mladočeské politiky byly vedle starších limitujících faktorů hlavním důvodem, proč protistaročeské opoziční síly na Moravě i po svém sjednocení setrvaly v rámci národní strany a proč se jejich přerůstání v samostatnou opoziční politickou stranu — stranu lidovou — i její první kroky vyznačovaly taktizováním, váhavostí. Představitelé hlavních opozičních skupin soustředěných kolem Moravských listů, Selských listů a Velehradu ani po ujednání společného postupu na poradě konané dne 7. 4. 1890 v Kroměříži nepřistoupili k odtržení od moravské národní strany, ale naopak byli ochotni v ní i při nastávajících zemských volbách působit. Kladli si ovšem dvě základní podmínky: organizační upevnění strany a vyjasnění poměru vedení strany ke klerikálnímu křídlu.²¹ Ani po té, co staročestí vůdcové strany požadavky opozičníků ústupky klerikálnímu křídlu

¹⁹ T. Vojtěch, *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*. Praha 1980, s. 120 až 123.

²⁰ LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich72. Dopis A. Stránského z 1. 3. 1890 E. Englovi a koncept dopisu E. Engla Stránskému z 26. 3. 1890; 7. schůze VV NSS, 24. 3. 1890.

²¹ J. Pernes, *Vznik a počátky*, s. 113.

na sjezdu strany 12. 6. 1890 de facto odvrhli a přiměli tak spojenou opozici nejen k manifestačnímu „vzdorosjezdu“ (22. 6. 1890), ale i k samostatnému vystoupení při zemských volbách, představitelé protistaročeské opozice národní stranu neopustili. Naopak v listopadu 1890 se A. Stránský, E. Čermák a F. Dostál stali členy volebního výboru národní strany a J. N. Heimrich dokonce členem jejího výkonného výboru. Do říšských voleb tak opozice měla jít společně s moravskými staročechy.²²

Manévrování opozice bylo výrazem přežívajících nadějí v prosazení vlivu na vedení národní strany, ale také stále více obav z toho, aby mladočeští vůdci nehledali spojence mezi moravskými staročeskými předáky, ale právě ve Stránského opozičním seskupení.²³

Prvním úspěchem opozice v tomto jejím usilování se stala porada s představiteli mladočechů konaná 1. a 2. 2. 1891 v Praze,²⁴ která vedla k ráznějšímu postupu protistaročeské opozice na Moravě. Dne 11. 2. 1891 vystoupil na schůzi výkonného výboru moravské národní strany poslanec J. N. Heimrich s ultimátem, které podmiňovalo loajálnost opozičního seskupení při říšských volbách akceptováním kandidatur A. Stránského a J. Vychodila a souhlasem se vstupem nově zvolených poslanců moravské národní strany do mladočeského poslaneckého klubu. Opozice tak přešla do ofenzivy. Avšak ani odmítnutí podmínek opozičnicků a pořádání sjezdu opozičních sil 15. 2. 1891 v Olomouci, který s konečnou platností rozhodl o konstituování lidové strany na Moravě a demonstrativně proklamoval „splynutí lidové strany moravské se stranou svobodomyšlnou z království“,²⁵ ještě neznamenalo, že vzá-

²² I když opozičníci v zemských volbách postavili 20 kandidatur, z nichž 6 bylo také na kandidátní listině národní strany, úspěch zaznamenal jen J. N. Heimrich, J. Pospíšil a O. Pecl a 3 další kandidáti zvolení zároveň jako kandidáti vedení strany.

²³ Jasně tyto obavy formuloval A. Stránský v dopise E. Englovi (LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich72, 25. 1. 1891): „Vzhledem na brzký rozchod poslanců českého sněmu do Prahy, prosím byste ráčil vyvolat v klubu svobodomyšlném rozhodnutí nějaké o moravské otázce, jmenovitě v příčině našeho společného vystoupení s Vámi k volbám do říšské rady [..]. Zadá-li klub Váš osobní mé informace, jsem ochoten do Prahy přijít, jakmile byste mne třeba telegraficky zavolali. Na každý pád však prosím o brzké rozhodnutí a udání direktivy. Bylo mně ve Vídni onehdy z jisté strany sděleno, že není možnost vyloučena, že učiníte s našimi staročeskými poslanci (moravskými) kompromis, dle něhož byste se měli zavázati ku nezasahování do moravských voleb, začež by oni ve Vídni do společného klubu vstoupili. Ačkoliv této kombinaci nevěřím, považuji přece za svou povinnost již dnes na to upozorniti, že bychom my zde na Moravě po tolika obětech pro naši a zároveň i Vaši věc tak zhola pod komando Mezníkovo a Fanderlíkovo se podříditi nemohli a nesměli a že bychom nuceni byli na vlastní pěst stále pracovati.“

²⁴ Došlo na ní pravděpodobně také k ujednání o podpoře Moravských listů a o mandátu pro A. Stránského (LA PNP, Pozn. E. Engla, k. Ich72. Dopis A. Stránského z 18. 3. 1891 E. Englovi a F. Tilšrovi a koncept Englovy odpovědi z 18. 4. 1891). Další korespondence však prozrazuje, že mladočeské vedení se — pravděpodobně pod dojmem volebního neúspěchu lidovců — chovalo k žádostem lidovců o podporu rezervovaně (Tamtéž. Dopis A. Stránského Englovi z 24. 9. 1891 a koncept odpovědi z 5. 10. 1891; Tamtéž, k. Ich96. 47., 49., 59. a 74. schůze VV NSS).

²⁵ R. Fischer, *Pokroková Morava I*, s. 16—17.

jemný poměr národní a nově vzniklé lidové strany byl definitivně rozhodnut ve prospěch opozičních sil.

Vývoj lidové strany v prvních letech její existence byl totiž poznamenán obdobnými determinujícími faktory, jaké bránily úspěšnému prosazení protikonzervativního opozičního hnutí již dříve. I po roce 1891 narážela lidová strana na bariéry dané nepevným postavením české buržoazie na Moravě a nejednotností „sjednocené“ opozice.

Lidová strana na Moravě především ani po svém konstituování zcela nepředstavovala jednotný politický útvar, ale konglomerát různorodých opozičních skupin, které se jen s obtížemi podvolovaly jednotné politické linii. Vedle konzervativního Velehradu, který nelibě nesl liberálnější politická stanoviska Moravských listů a zvláště jejich sympatie k realismu, a stavovských Selských listů, kterým vadila politická převaha brněnského vedení, byla názorová pestrost lidové strany ještě více zvýrazněna přechodem části staročechů k lidové straně a politickou aktivizací studentstva, které se sice hlásilo k nové opoziční straně, ale zaujímalo k některým jejím postojům kritická stanoviska.²⁶ Určitou konsolidaci vnitřních poměrů v lidové straně přinesl její sjezd 6. 6. 1892, který za aktivní účasti původních i nových složek strany (reprezentovaných studenty F. Derkou, F. Vahalíkem a bývalými staročechy poslanci J. Tučkem, F. Lízalem a J. Vysloužilem) a delegátů mladočeské strany (F. Tilšera a T. G. Masaryka) zvolil čtyřicetičlenný výkonný výbor.²⁷ Jednotnější postup lidové strany po sjezdu přinesl lidovcům první organizační i politické úspěchy,²⁸ na druhé straně však nezabránil trvání názorových neshod, které se zvláště zřetelně projeví v takových důležitých otázkách, jako byla otázka volební reformy v roce 1893 nebo otázka volebního kompromisu s moravskou národní stranou v roce 1896. Frakční spory tak přetrvávaly i v následujících obdobích a úplně nebyly odstraněny ani sjezdy lidové strany v roce 1894 a 1896.

Stále závažnějším faktorem, který poznamenal formování lidové strany, se stávaly vlivné aspekty mladočeské politiky. Jestliže protistaročeské opozici na Moravě se v období voleb do říšské rady podařilo v boji o přízeň mladočechů uspět, po volbách, v nichž moravská lidová stra-

---

²⁶ Kritické postoje studentstva se projeví už na sjezdu moravského studentstva 22. 8. 1891 v Brně, na němž jeho mluvčí F. Derka vystoupil s výhradami vůči názorové nedisciplinovanosti lidovecké žurnalistiky (Velehradu). Později se pod vlivem pokrokářů z Čech v postojích moravských akademiků k lidovcům stále silněji promítal odlišný akcent na sociální, kulturní i politické požadavky. Verus, *V činný boj*, Praha 1892; V. O d r a z, *Morava do opozice*, Praha 1892; *O úkolech lidové strany na Moravě*. Rozhledy III. Chrudim 1894.

²⁷ R. F i s c h e r, *Pokroková Morava I*, s. 20—22.

²⁸ Lidovci v červenci 1892 získali pod kontrolu Český politický spolek v Brně (SOAB B 26, k. 2451 B, sig. 66. Dopis A. Stránského policejnímu ředitelství z 8. 7. 1892) a Uherském Hradišti. Nově byly založeny spolky v Olomouci, Boskovcích, Kojetíně, Třebíči, Kroměříži. Vyškově a Napajedlích. Významné bylo také vítězství J. Tučka v doplňovacích říšských volbách v r. 1892 na Boskovicku.

na na rozdíl od výrazných úspěchů národní strany svobodomyslné propadla a ani úspěchy v doplňovacích volbách jí nepřinesly převahu nad moravskou národní stranou, se situace změnila, protože se podstatně rozlišila úloha a situace moravské lidové a mladočeské strany v politickém a mocenském boji. Zatímco lidovci jako reprezentanti liberálnějšího křídla české buržoazie na Moravě usilovali o vydobytí většího prostoru pro tuto buržoazii cestou podchyčení opozičního hnutí rolnictva a městské maloburžoazie a podkopání pozic moravské národní strany, mladočeská politika v této době už sledovala dalekosáhlejší cíle, spočívající v dobytí výraznějšího podílu české buržoazie na moci nejen v Čechách, ale i v měřítku celé říše. V tomto zápase byli mladočeši ochotni se spojit i s moravskými staročechy, kteří svými deseti mandáty v říšské radě představovali větší sílu než v říšských volbách zcela neúspěšná lidová strana.²⁹ Z těchto důvodů také vedení mladočeské strany zaujalo po volbách k sesterské lidové straně na Moravě velmi rezervované stanovisko.³⁰

Toto směřování mladočeské politiky bylo pro moravskou lidovou stranu o to závažnější, že nacházelo pochopení v národní straně na Moravě. Po zahájení jednání nově zvolené poslanecké sněmovny říšské rady 9. 4. 1891 staročestí poslanci z Moravy sice nevstoupili do mladočeského poslaneckého klubu, ale vytvořili vlastní klub českých poslanců z Moravy, jejich separátní postup však narážel na stále větší překážky. Ústupnost vedení moravské národní strany klerikálnímu křídlu vytvářela situaci, která nahrávala sblížení s mladočechy, protože i uvnitř strany vyvolávala k životu reformní protiklerikální proudění.³¹ Do smířlivějšího stanoviska vůči mladočechům však byla moravská národní strana tlačena především vzrůstem opozičních nálad české veřejnosti na Moravě, které staročechům nedovolovaly setrvávat na dosavadní politické linii. Zájem moravské národní strany o součinnost s mladočeskými poslanci se ještě více zvýšil po demisi ministra A. Pražáka, která uvolnila poměr staročechů k vládě. Výrazem tohoto posunu se stal návrh staročeských a velkostatkářských poslanců z Moravy na poradu všech českých poslanců o společném postupu v říšské radě, který se také 1. 11. 1892 realizoval.³²

²⁹ Ve volbách r. 1890 získali lidovci 3 mandáty (viz pozn. 22), v říšských volbách v r. 1891 nebyl z 9 kandidátů úspěšný ani jediný. Posílou se však stali bývalí zemští (J. Tuček, F. Lízal, J. Vyslouzil) a říšští (I. Seichert) poslanci národní strany, kteří v letech 1891–1892 řady staročechů opustili. Zvolení J. Tučka (1892), A. Stránského a J. Vychodila (1895) za říšské poslance a A. Stránského (1895) za zemského poslance bylo prvním samostatným úspěchem lidové strany v tomto směru.

³⁰ K poskytnutí poslaneckého mandátu A. Stránskému nedošlo (byl přenechán F. Slámovi) a Moravské listy byly mladočeským vedením pouze doporučený členům strany k abonování, nebyly však finančně dotovány. Srov. pozn. 24.

³¹ Výrazem reformních snah v národní straně se stalo založení Národního klubu v Brně. *Sjezd důvěrníků národní strany a ustavující valná hromada Národního klubu v Brně*. Brno 1893; SOAB, B 26, k. 2493, sig. 272. Národní klub v Brně, 29. 6. 1893.

Náběhy k součinnosti mezi moravskými staročechy a národní stranou svobodomyšlnou, které lidové straně hrozily politickou izolací, se nemohly neodrazit v jejím dalším vývoji. Jestliže moravská lidová strana už před volbami hledala oporu pro svůj politický zápas s moravskými staročechy ve spolupráci s mladočechy, nyní v neukončeném boji o hegemonii v českém politickém táboře na Moravě se k mladočeské straně přimkla ještě těsněji, očekávajíc od podřízení se zájmům mladočeské politiky podporu svých cílů na Moravě.

Vnější výrazem těsné součinnosti moravské lidové strany se stranou mladočeskou, jež byla demonstrativně manifestována zvláště při ustavující schůzi Klubu lidové strany na Moravě 12. 3. 1893,³³ se stalo kooptování J. Tučka, A. Stránského a J. Vychodila do výkonného výboru národní strany svobodomyšlné. Podléhání záměrům mladočeské strany se však citelně dotýkalo také vnitřního vývoje lidové strany; dosáhlo v této době takového stupně, že o všech důležitých záležitostech, jakými např. byla otázka společného poslaneckého klubu lidoveckých a staročeských poslanců na moravském zemském sněmu, nebo otázka založení Lidových novin, se vůdci lidové strany radili s mladočeským ústředím v Praze a respektovali jeho pokyny.³⁴ Tento stav dovoľoval, aby mladočeši vyvíjeli na lidovce přímo nátlak.³⁵

Povolný postoj lidovců k záměrům mladočechů plynul hlavně z politické slabosti lidové strany, pocíťované zvláště silně v konkurenčním zápase s moravskými staročechy, zároveň ale také z mocenských aspirací představitelů lidové strany. Lidovečtí předáci totiž v těsné kooperaci s mladočeskou stranou hledali možnost jak snadněji a rychleji prosadit vlastní mocenské a hospodářské zájmy i zájmy sílících českých podnikatelských kruhů na Moravě, jejichž byli politickými mluvčími. Snaha podílet se na ziscích mladočechů a s nimi spjatých skupin české buržoazie vedla v tomto období lidovce k tomu, že se se stále větší ochotou podřizovali politickému vedení mladočeské strany.³⁶ Skutečný poměr

³² LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich72. Dopis J. Šroma z 22. 9. a 10. 10. 1892 E. Englovi a koncept Engloy odpovědi ze 14. 10. 1892 (k. Ich88); dále tamtéž, k. Ich96. 92. a 99. schůze VV NSS; SOAB, G 60, k. 1. Dopis A. Bráfa A. Pražákovi z 27. 7. a 28. 9. 1892; *Česká politika III*, s. 537—538; A. Srb, *Politické dějiny I/2*. Praha 1899, s. 870—872.

³³ 12. březen 1893. Brno 1893; SOAB, B 26, k. 2490, sig. 259. Klub lidové strany.

³⁴ LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich73. Protokol schůze VV NSS ze 17. 6. 1893; tamtéž, k. Ich79. 4. a 6. schůze VV NSS.

³⁵ Např. při sporu T. G. Masaryka s J. Grégrem. Tehdy pod nátlakem mladočechů dostal E. Čermák, který v Moravských lístech projevoval sympatie T. G. Masarykovi, výpověď a osobní dohled nad redakcí převzal A. Stránský. LA PNP, Poz. G. Eima, k. Ich48. Dopis E. Čermáka z 6. 3. 1893 G. Eimovi a A. Stránského G. Eimovi z 10. 11. 1893; tamtéž, Poz. E. Engla, k. Ich79. 8. schůze VV NSS; Z. Tobolka, *J. Kaizl III/1*, s. 264—266.

³⁶ Srov. např. stanoviska A. Stránského na poradě sedmičlenného přípravného výboru pro zřízení burzovního ústavu národní strany svobodomyšlné, který se měl

obou stran dospěl v první polovině 90. let do stadia, kdy lidová strana respektovala politické vůdcovství mladočeské strany, vyhrazovala si pouze právo předběžně projednávat všechna rozhodnutí, která se měla týkat Moravy.

Nástup moravské lidové strany na politické kolbiště tak byl od počátku provázen rozpory mezi opozičními zájmy, které sledovala v zemské politice, a mezi odlišnými politickými a mocenskými záměry mladočeské politiky. Podřízením jejím zájmům se lidové straně podařilo eliminovat snahy moravských staročeků o izolaci lidové strany a získat na jejich úkor nové pozice. Tato situace však mohla trvat tak dlouho, dokud mladočeši byli ochotni se solidarizovat se vzrůstajícím opozičním hnutím v české veřejnosti neseným jednak bojem dělnictva a demokratických sil za všeobecné volební právo, jednak nacionálním i sociálním radikalismem pokrokářů, které nacházely odezvu i na Moravě. Jakmile mladočeši začali v říšské radě ustupovat od opoziční politiky a hledat cestu k jednání s vládou a moravskými staročeky, nutili moravskou lidovou stranu bez ohledu na její zájmy v zemské politice k obdobnému obratu. Rozporuplné vlivy se tak v postupu lidové strany plněji projeví v následujících letech, kdy mladočeská politika přešla ve Vídni k oportunní taktice.

C. Cesta k volebnímu kompromisu s národní stranou

Vývoj lidové strany v letech 1893—1896, jenž v mnohém předznamenal její situaci v pozdějších letech, se tedy pohyboval v mezích, které byly určeny na jedné straně zápasem lidové strany o vedoucí postavení v politickém táboře české buržoazie na Moravě, na druhé straně cestami, kterými k tomuto cíli směřovala. Lidová strana se sice od svého vzniku pokoušela dosáhnout nad moravskými staročeky a klerikály vítězství podchycením opozičního hnutí venkovské a městské maloburžoazie, příklon k úspěšné mladočeské straně i vzrůstající obavy z nástupu dělnického hnutí však způsobily, že lidovečtí předáci postupně rezignovali na pomoc opozičních sil a mnohem více spoléhali na oportunní mladočeskou politiku i zákulisní dohody se staročeky, a to přesto, že při výrazných změnách v politické situaci Předlitavska mlado-

---

stát prostředkem k proniknutí mladočeků do velkopodnikatelských kruhů: „Banka musí mít účel věcný! Na Moravě celá řada podniků by spadla do klínu této bance. Zejména továrny, [...] pivovary atd. Druhý účel je politický. Staročeši poukazují na nás jako na finanční partii. Narážíme na odpor při volbách, při nichž demoralizují lid...“ (LA PNP, Pozn. E. Engla, k. Ich73. Protokol ze schůze komitétu pro zřízení banky, 22. 6. 1893). Také ve VV NSS, když se jednalo o financích strany, Stránský navrhl, aby se zřídila stálá finanční komise, v níž by byli zastoupeni i lidovci, a slíbil, že by za to byli lidovci „ochotni na Moravě postavit se pod direktivu strany svobodomyšlné“. Tamtéž. Protokol ze schůze VV NSS ze dne 17. 6. 1893.

česká politika nebyla vždy v souladu s potřebami lidové strany. Protože si však otevřený odklon od opoziční politiky vzhledem k silnému opozičnímu vření uvnitř strany nemohli dovolit, vyznačoval se postup vedení strany v těchto letech značnou dvojakostí, která ale nezabránila frakčním rozporům ve straně ani odhalení skutečné podstaty smíru s národní stranou.

V situaci, kdy mocenský zápas s moravskou národní stranou nebyl zdaleka ve prospěch lidové strany dobojován, smír se staročechy i podléhání oportunní politice mladočechů vyvolávaly v lidové straně silný frakční pohyb. Navenek se projevoval především odlišným postojem k otázce jednotného postupu českých poslanců v říšské radě, jejich taktiky a programu, dále poměru k národní straně na Moravě a také k volební reformě. Kromě tří původních složek lidové strany, jejichž spojením lidová strana vznikla — brněnského ústředí, skupiny Velehrad a rolnického křídla — v ní zesílilo radikální maloburžoazní křídlo a s vlastními stanovisky začalo otevřeněji vystupovat také studentstvo.³⁷ Radikální křídlo v popředí s advokáty J. Švecem a A. Popelkou a listy Slovač (později Slovan) a Pramen, které reprezentovalo především maloburžoazní živly a vrstvy v lidové straně i mimo ni hlavně z Brna a okolí, souhlasilo s vytvořením tzv. slovanské koalice v říšské radě, kritizovalo však její neujasněný programový základ a mladočeskou spolupráci se „staročeskými hofráty“. Když s nastoupením Badeniho vlády postupně došlo k ústupu mladočechů od opoziční politiky, staly se Slovan a Pramen obhájci jednoznačně opozičního postoje vůči vládě i otevřenými kritiky mladočeské politické taktiky a jejího zasahování do poměru lidové strany k moravské národní straně.³⁸ Možnost sblížení lidové a národní strany odmítaly radikální živly v lidové straně do té míry, že už umírněný postup poslanců lidové strany v poslaneckém klubu na zemském sněmu, společném se staročechy, a jejich setrvávání v něm i po zvolení A. Stránského zemským poslancem hrozily vyvolat krizi uvnitř strany. Postoj tohoto křídla také v roce 1895 velkou měrou přispěl k nezdaru pokusů o integraci obou moravských politických stran.³⁹

Proti sblížovacím tendencím s národní stranou se stavělo také rolnické křídlo lidové strany v čele se Selskou jednotou a Selskými listy v Olomouci. Zatímco však v pozadí negativních postojů Slovanu a Pramenu stál maloburžoazní radikalismus, nechuť ke klerikálním a koncer-

---

Srov. J. Malíř, *Vznik, vývoj a rozpad politického hnutí Mladá Morava (1896 až 1897)*, VVM 29, 1977, 22–36.

³⁷ Slov. 3, 5. 10. 1895, s. 1, a 26. 10. 1895, s. 1; Slov. 4, 21. 3. 1896, s. 1; Pr. 2, 21. 3. 1896, s. 6–7; 11. 4. 1896, s. 1–2; 25. 4. 1896, s. 1–2; 18. 1. 1896, s. 7.

³⁹ Kritika postupu lidoveckých poslanců vyústila až v požadavek svolání sjezdu lidoveckých důvěrníků a požadavek složení poslanceckých mandátů. Stejně negativní stanovisko ke sblížování se staročechy zaujala také skupina kolem Velehradu i četné lidovecké schůze. Stránské vedení bylo ostře kritizováno zejména na schůzi Občanského klubu v Přerově (Čas 10, 4. 4. 1896, s. 217–218; VH 8, 5. 4. 1896, s. 2).

vativním politickým silám, z kritických postojů Selských listů zaznívaly motivy hlavně hospodářské a stavovské. Selské listy otevřeně projevíly svůj odpor vůči „nelidskému liberalismu“ mladočechů a ve sblížování vůdců moravské lidové a národní strany viděly jen osobní „kšeft“. Selská jednota proto také odmítala akceptovat zásadu všeobecného hlasovacího práva, místo kterého žádala jen zájmové zastoupení.⁴⁰

Rozhodující složky v lidové straně — výkonný výbor v čele s J. Tučkem a stále vlivnějším A. Stránským a jejich mluvčí Lidové noviny (vzniklé z Moravských listů v roce 1893) a částečně také prostějovské Hlasy z Hané — ve složité situaci, kdy musely reagovat jak na tlak oportunní mladočeské politiky, tak na opoziční a stavovské požadavky ma. buržoazního a rolnického křídla, nechtěly ztratit ani podporu radikálních stoupenců lidové strany ani přízeň národní strany svobodomyšlné. Jejich postoje se proto vyznačovaly snahou usmířit rozdílné tendence v lidové straně. Vedení lidové strany se na jedné straně hlásilo k politice mladočechů ve slovanské koalici, na druhé straně však mělo výhrady ke spolupráci mladočechů s poslanci moravské národní strany.⁴¹ Usnesení výkonného výboru z 18. 12. 1893 však kromě uznání opoziční taktiky v říšské radě a nutnosti boje se staročechy potvrzovalo setrvání lidoveckých poslanců ve společném poslaneckém klubu na zemském sněmu se staročechy. Tyto rozpory v postojích lidové strany nerozřešil plně ani sjezd důvěrníků strany 21. až 22. 4. 1894, který se znovu vyslovil pro společný postup s mladočechy i pro „národní jednotu“ Moravy, ale odmítl úsilí moravských staročechů o smír.⁴² Za formálně odmítavým stanoviskem sjezdové rezoluce, která vycházela vstříc radikálnímu křídlu ve straně, se však už skrývaly oportunní postoje k otázce smíru, neboť tím, že se předákům strany na sjezdu podařilo eliminovat kritiku mladočeského vztahu k moravským staročechům a těžisko negativního stanoviska k moravské národní straně přesunout na kritiku jejího klerikálního křídla, vytvářeli předpoklady pro pozdější překonání protistaročeských nálad v lidové straně. Bezprostředně poté, co se mladočeská poslanecká reprezentace sblížila s Badeniho vládou, ovšem vůdčí kruhy moravské lidové strany pod tlakem radikálního křídla pokračovaly v opoziční kritice vlády, která se nezastavovala ani před kritikou mladočeské taktiky. Ve své protivládní linii šly tak daleko, že se A. Stránský, který byl na podzim roku 1895 zvolen říšským poslancem, stal

⁴⁰ Konzervativně stavovské rysy rolnického hnutí původně umožňovaly jeho pozitivní vztah ke sblížování mladočechů s moravskými staročechy, ale prosazující se prioritou hospodářských zájmů vedla Selskou jednotu k radikalizaci opozičních postojů. SL 13, 4. 1. 1896, s. 1—2; 15. 1. 1896, s. 1—2; 22. 1. 1896, 1—2.

⁴¹ Srov. např. dopis A. Stránského G. Eimovi z 10. 11. 1893 (LA PNP, Poz. G. Eima, k. Ich48): „Tolik jest jisté, že my na nějakou užší součinnost s hofráty nikdy nepřistoupíme. Váš projekt jest politicky správný, idea sama jest dobrá, ale provedení její jest s těmito lidmi nemožné.“

⁴² J. Pernes, *Vznik a počátky*, s. 205—205.

nejrozhodnějším odpůrcem vlády z českých poslanců, zejména v otázce volební reformy.⁴³ Tato opoziční stanoviska se však ukázala být jen taktizováním, které mělo jednak získat kredit u radikálně opozičních stoupenců lidové strany, jednak zdůraznit oportunnost moravské národní strany a otrást tak jejím postavením v mladočeském táboře.⁴⁴

Hlavní pohnutky taktizování vůdčích kruhů lidové strany pramenily tedy z rozporů mezi názory radikalizovaných maloburžoazních stoupenců a situací, do níž se lidová strana po roce 1895 dostala svou součinností s mladočechy i moravskými staročechy. Odstoupení Taaffeho vlády v roce 1893 totiž neznamenalo jen pád dosavadní konzervativní vlády, ale bylo zároveň příznakem prohlubující se krize mocenskopolitické struktury Předlitavska, na kterou česká buržoazní politika vedená mladočechy reagovala postupným obratem od opozice k oportunní politické taktice.⁴⁵ I když mladočeši po pádu Taaffeho vlády s ohledem na mohutnější dělnické hnutí a opoziční pohyb v maloburžoazních vrstvách ještě setrvali v opozici proti Windischgrätzově a Kielmanseggově vládě, neváhali, jakmile se jim za Badeniho vlády naskytla možnost dosáhnout splnění některých požadavků dohodou s vládou, opustit opoziční stanoviska a hledat spojence při prosazování nové taktiky i mezi moravskými staročechy.

Toto směřování mladočeské politiky vyhovovalo záměrům staročeského vedení moravské národní strany, které ve spolupráci s mladočeskými poslanci vidělo možnost jak udržet vlastní pozice na Moravě a jak posílit umírněné tendence v mladočeském politickém táboře. Moravští staročeští poslanci proto záhy přistoupili na politický postup mladočechů, účastnili se opozičních projevů tzv. slovanské koalice, souhlasili s mladočeským požadavkem všeobecného hlasovacího práva. Po ústupu mladočechů od jednoznačné opoziční taktiky k Badeniho vládě pak přímo projeвили ochotu k vytvoření společného jednotného poslaneckého klubu v říšské radě, kterou také v březnu 1896 vstupem J. Žáčka, V. Kulpa, J. Svozila a J. Rozkošného do mladočeského klubu poslanců realizovali.⁴⁶

Tímto krokem moravských staročeských poslanců se i pro lidovou stranu na Moravě vytvořila nová situace. Nešlo jen o to, že lidovečtí poslanci sdíleli nyní v říšské radě společný klub a stejnou politickou linii se staročeskými poslanci z Moravy, ale hlavně o důsledky, které sblí-

⁴³ Z. Tobolka, *J. Kaizl III/1*, s. 392—393, 486; A. Srb, *Politické dějiny II*, s. 87; LN 4, 26. 2. 1896, s. 1—2; HzH 14, 23. 11. 1895, s. 2.

⁴⁴ Na kolísání a taktizování Stránského vedení ukazují četné doklady, zejména soukromé prameny. Srov. dopis J. Penížka G. Eimovi z 31. 5. 1896 (LA PNP, Poz. G. Eima, k. Ich48); Z. Tobolka, *J. Kaizl III/1*, s. 501, 499.

⁴⁵ *Přehled II/1*, s. 648—678, a práce B. M. Garvera v seznamu literatury.

⁴⁶ Fanderlík, *O opravě volebních řádů*. Brno 1893; t ý ž, *Poslanec dr. J. Fanderlík o politické situaci*. Brno 1893; *Zpráva Národního klubu v Brně za rok 1895—1896*. Brno 1896; J. Pernes, *Počátky a vznik*, s. 228—231; LN 4, 24. 3. 1896, s. 4. Postup staročechů nebyl jednotný. Mimo klub zůstali poslanci A. Mezník, C. Helcelet a F. Weber.

žení moravských staročeků s mladočechy z Čech mělo pro rozložení politických sil na Moravě. Přechodem poslanců moravské národní strany do mladočeského tábora ve Vídni byla splněna jedna z původních podmínek smíru lidové strany s moravskými staročechy, na jehož uskutečnění už několik let naléhalo mladočeské politické vedení, a zároveň učiněn důležitý krok k odstranění námitek lidovců vůči ovlivňování staročeského vedení moravské národní strany jejím klerikálním křídlem.

I když vliv klerikálů na postoje moravské národní strany dlouho přetrvával a zůstával jednou z hlavních příčin pokusů lidovců o sblížení se staročeskými vůdci, aspirace klerikálů na ovládnutí národní strany byly po smrti J. Fanderlika a demisi F. Šroma a nastoupení J. Žáčka do čela národní strany odsouzeny k neúspěchu, protože Žáček východisko z krize staročeské strany hledal v dohodě s mladočechy i moravskými lidovci. Staročeští vůdci už počátkem roku 1895 odmítli ultimativní požadavky zástupců katolickopolitických jednot na přerušení kontaktů s mladočechy, a dali tak najevo zájem o smír s lidovou stranou. Neshody mezi klerikálním křídlem národní strany a jejím vedením, které už byly staršího data, se po sblížení moravských staročeských poslanců s mladočeskými natolik prohloubily, že vedly k vzájemnému rozchodu.⁴⁷ Klerikální složky strany reagovaly na vstup národních poslanců do mladočeského klubu říšských poslanců a na uzavření volební dohody s lidovci demonstrativním odmítnutím těchto kroků v prohlášení vydavatelského družstva Hlasu z 18. 3. 1896 a následujícím osamostatněním v katolicko-národní straně v čele s M. Hrubanem, k jejímuž ustavení došlo 20. 5. 1896.

Odchod klerikálů z moravské národní strany, který byl navíc provázen rozchodem staročeků s konzervativním velkostatkem,⁴⁸ tak vytvářel příznivé podmínky pro sblížení lidové strany se stranou národní, zvláště když obavy z důsledků spolupráce mladočeků s moravskými staročechy pro postavení lidové strany na Moravě nutily lidovce, aby více respektovali mladočeskou politiku ve Vídni a slevili ze svých výhrad ke smíru s moravskou národní stranou.⁴⁹ Vzhledem k vnitřní opozici

⁴⁷ Do r. 1893 byly vzájemné spory vesměs řešeny ústupem vedení strany klerikálům. Ze střetnutí s frakcí „reformovaných“ vedených F. Šromotou na sjezdu národní strany 4. 6. 1893 však vyšli klerikálové poraženi. Od té doby se začali staročeskému vedení vzdalovat. Roztržka se pak prohloubila po schůzi katolicko-politické jednoty v Boskovicích v dubnu 1894 a po sjezdu „katolíků českého jazyka“ 30. 7. — 1. 8. 1894, zejména však po té, když v lednu 1895 vypršelo ultimatum stanovené na poradě důvěrníků katolicko-politických jednot 23. 10. 1894 v Brně, které žádalo, aby se národní strana nesdružovala s liberály a přijala za svůj program jednot ze 4. 6. 1893. LN 3, 25. 1. 1895, s. 1; 27. 1. 1895, s. 2; V. Šlesinger, *Z bojů*, s. 19—22.

⁴⁸ Zatímco v létě 1893 národní strana ještě usilovala o koordinovaný postup s poslanci konzervativního velkostatku, po příklonu k mladočechům postupovali staročeši na velkostatku nezávisle. SOAB, G 61, k. 8. Dopis B. Schwarzenberga z 16. 8. 1893 O. Pražákovi a koncept odpovědi z 28. 8. 1893; *Česká politika III*, s. 565; V. Šlesinger, *Z bojů*, s. 22.

⁴⁹ A. Stránský oslabil opozičnost lidoveckých postojů zvláště po porážce radikálů

v lidové straně však bylo její vedení nuceno i nadále utvrzovat veřejnost v přesvědčení, že lidová strana setrvává u svých původních opozičních stanovisek.⁵⁰

Ve skutečnosti však vstup staročeských poslanců z Moravy do mladočeského poslaneckého klubu, který v této době už opouštěl dosavadní protiviládní opozičnost, v mocenském boji se staročeskými konzervativci nečinil z lidové strany vítěze, ale pouze jejich politického partnera. Dne 25. 4. 1896 obnovená jednání mezi zástupci moravské lidové a národní strany dospěla 16. 5. 1896 k předběžnému přijetí zásad vzájemné spolupráce při nastávajících zemských volbách a 10. 6. 1896 byla završena konečným schválením volební dohody výkonnými výbory obou stran. Další vývoj ukázal, že volební kompromis, který byl původně uzavřen jen pro jednorázové společné vystoupení při zemských volbách 1896 (organizačně byl zajištěn společným volebním výborem a jednotnou kandidátní listinou), přerostl nakonec v dlouhodobější kompromisní politickou součinnost v zemské i říšské politice.

Přijetí volební dohody lidovou a národní stranou na Moravě se stalo důležitým mezníkem ve vývoji nejen lidové strany samotné, ale celé české buržoazní politiky. Již samotný průběh sblížovacího procesu, který měl několik fází a v určitém období dospěl dokonce až k jednání o fúzi obou stran,⁵¹ naznačoval, že volební dohoda vyjadřovala hlubší vývojové tendence v české buržoazní politice než obvyklé volební kompromisy politických stran. Podmíněnost volební spolupráce moravských lidovců a staročechů v první řadě zájmy mladočeské politiky ve Vídni signalizovala, že udržení jednoty české poslanecké reprezentace má sloužit za nástroj nejen k zachování politické hegemonie mladočechů, ale zároveň také k prosazení oportunního politického kursu ve vídeňském parlamentu. V polovině 90. let totiž mladočeská politika ve Vídni prodělala zásadní obrat. Mladočeská poslanecká delegace opustila politický radikalismus a opozičnost maloburžoazních a lidových vrstev ve prospěch oportunní politické taktiky, která měla zabezpečit zájmy silící české buržoazie jak proti konkurenční německé buržoazii a neporozumění vídeňských vlád, tak proti vzrůstajícímu se dělnickému hnutí. Při prosazování českých podnikatelských vrstev v mocenských kruzích monarchie, k němuž směřovala „jazyková“ politika mladočechů, neváhala

---

v mladočeském poslaneckém klubu 23. a 26. 3. 1896 a po osobní rozmluvě s předsedou vlády hr. K. Badenim. Z. T o b o l k a, *J. Kaizl, III/1*, s. 501—502, 505—506; R 3, 26. 4. 1896, s. 1; Čas 10, 11. 4. 1896, s. 225—226.

⁵⁰ Lidové noviny proto nešetřily kritikou národní strany, zvláště jejího výkladu důsledků vstupu moravských staročechů do mladočeského klubu pro vzájemný poměr obou moravských stran. Na rozdíl od staročechů ho interpretovaly jako kapitulaci národní strany a uznání vůdčího postavení lidové strany v české politice na Moravě, které ji opravňuje jednat se staročechy o smír a diktovat jeho podmínky. Srov. usnesení VV LS z 12. 4. 1896 (LN 4, 14. 4. 1896, s. 1).

⁵¹ J. P e r n e s, *Vznik a počátky*, s. 221—222.

mladočeská strana hledat spojení s konzervativními politickými silami, včetně moravských staročechů. Toto usilování vedoucích složek politického tábora české buržoazie zastihlo moravskou lidovou stranu v odlišné situaci, než v jaké se nacházela mladočeská strana. Politický postup moravské lidové strany se od jejího vzniku vyznačoval snahou o radikálně opoziční taktiku, která jí získávala podporu opozičního voličstva. I když její ostří bylo následováním mladočeské politické linie značně otupeno, lidová strana se s ohledem na opoziční nálady ve veřejnosti i uvnitř strany opozičních politických projevů nevzdávala ani v pozdějších obdobích svého vývoje. Činila tak ale za cenu prohloubení rozporuplných tendencí svého politického postupu.